

EEN RUMOERIG BEGIN

In september 1963 ging de faculteit sociale wetenschappen van start. Onder leiding van bouwdecaan prof. dr. J.A.A. van Doorn groeide sociologie in Rotterdam uit tot een volwaardige studie. Samen met de faculteit juridische wetenschappen, die in hetzelfde jaar begon, zorgde de sociale faculteit voor een structurele verbreding van de Nederlandsche Economische Hogeschool. Toch was het begin niet vrij van moeilijkheden. De jaren zestig kenmerkten zich door discussies over de beginselen van de studie en studentenprotesten tegen de bestuursstructuur op de faculteit.

EEN DUISTER BEGRIP

‘Sociologie leidt eerder tot begripsverduistering dan tot begripsverheldering.’¹ Dat was de opvatting van een meerderheid in de senaat van de Nederlandsche Handelshogeschool - per 1 september 1939 de Nederlandsche Economische Hogeschool (NEH) genaamd - toen eind jaren dertig diverse malen de vraag ter sprake kwam of er geen ruimte was voor sociologie in het onderwijs aan de hogeschool. De senatoren vonden dat sociologie als zelfstandige maatschappijwetenschap te vaag was. Omschrijvingen van het vak sociologie als wetenschap van de menselijke samenleving of als maatschappijleer, zeiden te weinig of ‘liever, zij zeggen zoveel dat men er geen houvast aan heeft’. Het vak kwam voldoende tot zijn recht binnen het onderwijs in de economie en de staatsleer, meende de senaat. De wens van onder andere mr. H.C. Hintzen en de voorzitter van de Hogeschoolraad dr. H.M. Hirschfeld om een leerstoel sociologie in te stellen, ging dan ook niet in vervulling.

Het standpunt van de senaat paste naadloos in de strategie van de hogeschool die tot dan toe consequent was gevolgd. Tot 1940 was een beleid gevoerd dat uitsluitend gericht was op uitbreiding en verfijning van de economische wetenschappen. Binnen

het bestaande curriculum wist alleen de studie der rechtswetenschappen zich een stevige positie te verwerven. Zo waren tot 1933 twee van de negen gewone leerstoelen ingeruimd voor hoogleraren in het privaatrecht en was sinds 1926 een staatkundig-economische richting opgenomen in de doctoraalfase van de opleiding. Al die tijd namen de curatoren van de hogeschool nauwelijks tot geen initiatieven om het studieaanbod te verbreden met maatschappijwetenschappen als sociologie. Gebrek aan financiën en het geringe perspectief op de arbeidsmarkt voor afgestudeerden in de maatschappijwetenschappen maakten het volgens hen geenszins noodzakelijk om nieuwe richtingen in te slaan. Daarbij waren de bestuurders huiverig voor vernieuwingen die afbreuk zouden doen aan de zo zorgvuldig opgebouwde wetenschappelijke reputatie van de instelling. Als er al gesproken werd over sociologie was dat om het niet geheel dood te zwijgen.

Na de Tweede Wereldoorlog kwam geleidelijk verandering in deze afwijzende houding. In 1949 werd voor het eerst een buitengewone leerstoel sociologie bezet door mr. dr. F.L. Polak en in 1950 werd de sociologisch-economische studierichting in de doctoraalopleiding van economische wetenschappen

De NEH aan de Pieter de Hoochweg, 1962

opgenomen. Aan deze wijziging lag de opvatting ten grondslag dat de sociale problemen in de moderne samenleving te complex waren geworden voor een puur theoretische benadering. De kennis van Rotterdamse afgestudeerden over de organisatie van werkgemers en werknemers, sociale wetgeving, personeelsbeleid en sociale machtsverhoudingen was zeer gering, terwijl het bedrijfsleven daar wel behoefte aan had.

Sociologie betekende voor de econoom een noodzakelijke brug met de praktijk en werd dan ook gezien als een toegepaste wetenschap voor economen. In de loop van de jaren vijftig ontstond de sociologisch-economische studierichting die beperkte opzet door zich juist meer en meer te richten op theoretische en cultuurfilosofische vraagstukken. De studierichting trok veel belangstelling en het college merkte dat studenten die deze richting volgden eigenlijk liever sociologie studeerden dan economie. Intussen raakte de senaat ervan overtuigd dat er in de toekomst een groeiende vraag zou zijn naar sociologen op de arbeidsmarkt. De roep om een zelfstandige studie sociologie werd steeds sterker.

HOOGESCHOOL VOOR MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN

In 1960 werd de nieuwe Wet op het wetenschappelijk onderwijs van kracht die het economische hogescholen mogelijk maakte een sociale faculteit aan zich te binden. Op de NEH was het enthousiasme over de sociologische studierichting in de loop van de jaren vijftig sterk toegenomen. In 1958 werd in de senaat zelfs de vraag gesteld of de NEH voortaan niet door zou moeten gaan als 'hogeschool voor economische en sociale wetenschappen'. Zo ver kwam het niet, al bleef het idee van een hogeschool voor maatschappijwetenschappen de agenda's van de senaat en de besturende colleges beheersen. Dat was overi-

gens niet het resultaat van 'diepgaande wetenschapstheoretische overwegingen', maar kwam veeleer voort uit opportunisme.² De NEH streefde ernaar binnen afzienbare tijd uit te groeien tot volwaardige universiteit. De integratie van maatschappijwetenschappen was de voedingsbodem van het concept dat de opbouw van een universiteit zou rechtvaardigen. De drie faculteiten die hieruit voortvloeiden beschouwde de NEH als de noodzakelijke fundamenteën voor de nieuwe universiteit. Zoals bekend zou de vurig gewenste universiteit er komen, maar veel minder snel dan de NEH hoopte.

In 1959 kwam het rapport uit van de door de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen mr. J.M.L.Th. Cals ingestelde Commissie Spreiding Hoger Onderwijs. In dit rapport werden economie, rechtsgeleerdheid en sociologie voorgesteld als maatschappijwetenschappen die in toenemende mate samenhang vertonen. Het strekte dan ook tot aanbeveling om de NEH in deze richtingen uit te breiden. Een volledige faculteit der wetenschappen achtte de commissie echter nog te voorbarig, al werden nieuwe vormen van specialisatie van de sociologische studie - in het bijzonder de bestuurswetenschappen - wel degelijk op prijs gesteld. Hetzelfde gold voor de juridische opleiding die zich volgens de commissie diende te beperken tot belastingwetenschappen. De minister van O, K en W nam het advies van de commissie over. In zijn nota 'Uitbreiding van het wetenschappelijk onderwijs' van 25 januari 1961 pleitte Cals voor een juridische faculteit en een sociologische opleiding, zonder dat echt duidelijk werd wat de exacte status van de opleiding zou zijn. Zij waren vooral bedoeld ter ondersteuning van de economische studierichting. Cals was dus weliswaar voorstander van uitbreiding van de NEH maar wilde zich niet verbinden aan de principiële uitspraak dat hiermee de basis was gelegd

voor een nieuwe universiteit. Hij volstond met de mededeling dat de mogelijkheid wel openbleef. De NEH zette het werk ter voorbereiding op de nieuwe faculteiten echter onverminderd voort.

DE COMMISSIE VOORBEREIDING SOCIALE FACULTEIT

Op 5 oktober 1961 stelde de senaat de Commissie Voorbereiding Sociale Faculteit in. Deze bestond uit de hoogleraren H.J. Kuhlmeijer, H.W. Lambers, H.W. Ouweleen, J.H. van Stuijvenberg en N.E.H. van Esveld. De commissie stond onder voorzitterschap van prof. dr. J.A.A. van Doorn die per 1 september 1960 F.L. Polak was opgevolgd als hoogleraar sociologie. Van Doorn werkte zijn plannen voor een nieuwe sociale faculteit vrijwel alleen uit. Hij was in die jaren tenslotte de enige socioloog aan de NEH. Af en toe legde hij zijn oor te luisteren bij collega-hoogleraren of geïnteresseerde bestuursleden van de hogeschool. Soms stuitte hij daarbij op reacties die aarzelend verrieden. Zo vroeg de toenmalige president van het college van curatoren, mr. dr. K.P. van der Mandele, hem of je met sociologie eigenlijk wel koopman kon worden. Van Doorn bevestigde dit door te antwoorden dat je met sociologie alles kon worden, dus ook koopman. Daarmee was Van der Mandele tevreden gesteld.³

Van Doorn was een groot voorstander van een hogeschool voor maatschappijwetenschappen. Met name de geïntegreerde structuur tussen de verschillende wetenschappen fascineerde hem. Die wilde hij ook binnen de sociologische opleiding doorvoeren. Deze opvatting klom dan ook door in de grondgedachte die de commissie Van Doorn in februari 1962 aan de senaat voorlegde. Sociologie in Rotterdam moest geen kopie worden van de al bestaande opleidingen. De commissie voorzag geen 'zachte' sociologie waar de bestudering van gedragswetenschappen centraal

stond, maar stuurde aan op een studie in het maatschappijwetenschappelijk denken waarbij primair de aandacht uitging naar vaardigheden in het adviseren, rapporteren en beslissen. Een geïntegreerde kennis van de drie maatschappijwetenschappen economie, recht en sociologie was hierbij een vereiste. De senaat en curatoren aanvaardden dit principe als basis voor een nader uit te werken studieprogramma. Sterker nog, het schetsplan werd in de senaat letterlijk met applaus ontvangen en de curatoren vroegen zich in hun enthousiasme af waarom er eigenlijk nooit eerder dergelijke plannen waren gelanceerd. In navolging van deze goede ontvangst gaf het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen in de zomer van 1962 groen licht voor de oprichting van de faculteit.

DE ROTTERDAMSE FORMULE

*'De sociologie, opgevat als maatschappijwetenschap, verbindt zich met andere maatschappijwetenschappen - met name met economie en recht - en richt zich op centrale sociale vraagstukken, teneinde als wetenschap vitaal te blijven en als maatschappelijke kracht invloed uit te oefenen.'*⁴

Zo luidde in het kort de Rotterdamse formule, de kern van het Plan voor een Rotterdamse Faculteit der Sociale Wetenschappen (Westerse sociologie) dat de commissie Van Doorn op 15 december 1962 ter goedkeuring voorlegde aan de besturende colleges. Hierin formuleerde de commissie enkele hoofddoelstellingen. Ten eerste moest de opleiding een maatschappijwetenschappelijk karakter krijgen. Meer dan bij andere studies zou het vak sociologie centraal staan en gericht zijn op maatschappelijke problemen op macroniveau. Ten tweede moesten Rotterdamse sociologen worden opgeleid om de maatschappij ten dienste te kunnen zijn in zowel het openbaar bestuur als in het bedrijfsleven op het

gebied van beleid en advies. Dat was goed te realiseren binnen het kader van de hogeschool met een groot aanbod aan juridische en economische vakken. Ten derde moest de opleiding in vijf jaar kunnen worden afgerond in plaats van zes of zeven jaar zoals elders gebruikelijk was.

Bij het opstellen van de plannen baseerde Van Doorn zich op de ervaringen met bestaande academische opleidingen. Na 1945 waren aan vrijwel alle Nederlandse universiteiten en hogescholen leerstoelen in de sociologie ingesteld en volledige sociologische opleidingen van start gegaan. Sociologie had zich in hoog tempo over een breed front ontwikkeld. Toch nam het vak volgens Van Doorn nog altijd een veel te bescheiden plaats in. De bestaande opleidingen richtten zich bovendien te veel op microproblemen waardoor de sociologie als maatschappijwetenschap nauwelijks tot zijn recht kwam. In de nieuwe opleiding werd nu juist het vak sociologie - gericht op macroproblemen - centraal gesteld. De verhouding met de neenvakken werd herzien. Het resultaat was een goed geïntegreerde opleiding die studenten voldoende houvast zou bieden, aldus de commissie.

De tweede hoofddoelstelling, namelijk dat studenten moesten worden opgeleid voor functies in de sectoren van beleid en advies, werd ingegeven door de overtuiging dat de samenleving behoefte had aan goed gekwalificeerde sociologen. De commissie liet zich niet uit het veld slaan door negatieve prognoses over afgestudeerde sociologen op de arbeidsmarkt. De voorziene uitbreiding van de dienstensector en de toenemende complexiteit van de moderne samenleving zouden de vraag naar sociologen alleen maar doen stijgen. De behoefte aan sociologen werd echter niet alleen bepaald door het aantal beschikbare functies, maar ook door de manier waarop de opleiding was afgestemd op de behoeften van de arbeidsmarkt. Door in het curriculum specifieke

richtingen en concrete vaardigheden op te nemen zou de Rotterdamse socioloog beter op beleidsfuncties zijn voorbereid dan elders opgeleide sociologen. Een adequate opleiding zou vraagstimulerend werken. Niet dat de commissie een beroepsopleiding voor ogen stond. Het brede terrein van de sociologie moest worden ingeperkt om dieper in de stof te kunnen doordringen en samenhangende studieopzet mogelijk te maken. In het plan schrijft de commissie dan ook dat 'een volwaardig en volledig socioloog niet kan worden gekweekt door middel van een brede onsamenhangende opleiding, maar wel door hem te leren zich bezig te houden met een zeer bepaalde materie op de daartoe meest geëigende manier.'⁵

De contouren van de nieuwe opleiding kan in de volgende punten worden samengevat:

- 1 de nieuwe opleiding heeft het karakter van een maatschappijwetenschap, door zowel maatschappelijke macroproblemen centraal te stellen als een integratie na te streven met andere ondersteunende maatschappijwetenschappen,
- 2 sociologie is het hoofdvak waar de overige vakken op worden afgestemd,
- 3 de diverse programmaonderdelen moeten goed op elkaar worden afgestemd met als gevolg een goed geïntegreerde opleiding,
- 4 de studenten worden voorbereid op beleids- en adviesfuncties in het bedrijfsleven en openbaar bestuur,
- 5 maatschappelijke macroproblemen staan centraal,
- 6 binnen de studie is er specialisatie mogelijk overeenkomstig de gekozen maatschappelijke problematiek.

De senaat en curatoren accepteerden de plannen en per september 1963 ging de nieuwe faculteit van start met het onderwijsprogramma. Van Doorn zelf werd voor vier jaar benoemd tot decaan.

DE OPBOUW VAN DE OPLEIDING

In het plan van 1962 had de commissie Van Doorn niet alleen de uitgangspunten geformuleerd maar ook het studieprogramma uitgewerkt. Het programma voor de vijfjarige opleiding bestond uit drie fasen: een propedeusejaar, twee kandidaatsjaren en twee doctoraaljaren.

Het eerste jaar spitste zich toe op sociologische vakken, inleidingen in economie en rechtsgeleerdheid en methoden en technieken voor kwantitatief onderzoek. Het vak sociologie bevatte een systematische en historische inleiding, schonk aandacht aan sociologische denktrant en de behandeling van sociale vraagstukken. Bovendien werd het gehele jaar ook culturele antropologie gegeven. De vergelijking van de eigen samenleving met niet-westerse samenlevingen werd noodzakelijk geacht ter relativering van de aan de eigen milieu gekoppelde normen en inzichten.

De kandidaatsfase van de opleiding was gericht op de algemene vorming in het kernvak: de sociologie. Ter ondersteuning hiervan waren de vakken wetenschapsleer, sociale en economische geschiedenis ingevoerd. Tot en met het kandidaatsexamen werden de eerste drie jaar van de studie voorgesteld als jaarringen met per jaar een afgerond pakket van vakken, colleges en tentamens. De studenten werkten samen in jaarklassen. Door de diverse vakken te integreren zouden studenten beter inzicht in de samenhang van de totale stof krijgen om vervolgens de vakgebieden verder uit te kunnen diepen.

In de doctoraalfase zouden studenten vrijer en individueler te werk gaan. Het doctoraal bestond uit een

algemeen en een bijzonder gedeelte en had een sterk praktisch karakter. Het algemeen gedeelte was gesplitst in twee fasen. De eerste fase was algemeen wetenschappelijk van aard en voorzag in de bestudering van de sociologische theorie. De tweede fase bestond uit algemeen praktijkvoorbereidende vakken op het gebied van beleidssociologie en sociaal-psychologische aspecten van beleid. Hierna volgde het bijzondere of 'gespecialiseerde wetenschappelijke' gedeelte, dat bestond uit de drie specialisaties: economische sociologie, bedrijfs- en organisatiesociologie en politieke en rechtssociologie. In de eerste fase werden per richting inleidende colleges gegeven over de drie specifieke vakgebieden, aangevuld met een aantal verplichte bijvakken. In de tweede fase volgde de 'gespecialiseerde praktijkvoorbe-

Jan Buiters

reiding'. Deze bestond uit de praktijkblokken, later toepassingsvelden genoemd, op het gebied van bedrijfskunde, bestuurskunde en beleidkunde, verzorgd door respectievelijk de hoogleraren Bouter, Van Braam en Albeda.

Conform de Rotterdamse formule waren de doctoraalspecialisaties bedoeld als een intensieve voorbereiding op de latere beroepsuitoefening. De kersverse faculteit beseftte dat dit een 'onmiskenbare tendentie tot verschooling' betekende, maar achtte de voordelen groter dan de eventuele nadelen. Het voornemen om de opleiding zo in te richten dat de gemiddelde student deze in vijf jaar kon afronden, vroeg nu eenmaal om een strak geleid onderwijsprogramma. Dat vereiste 'de grootst mogelijke waakzaamheid en zelfbeheersing', volgens het eerste jaarverslag van de faculteit.⁶ Waarschijnlijk voelde de faculteit toen al aankomen dat de opbouw van de opleiding nog jarenlang onderwerp van discussie zou zijn.

IN DE SCHADUW VAN DE NEH

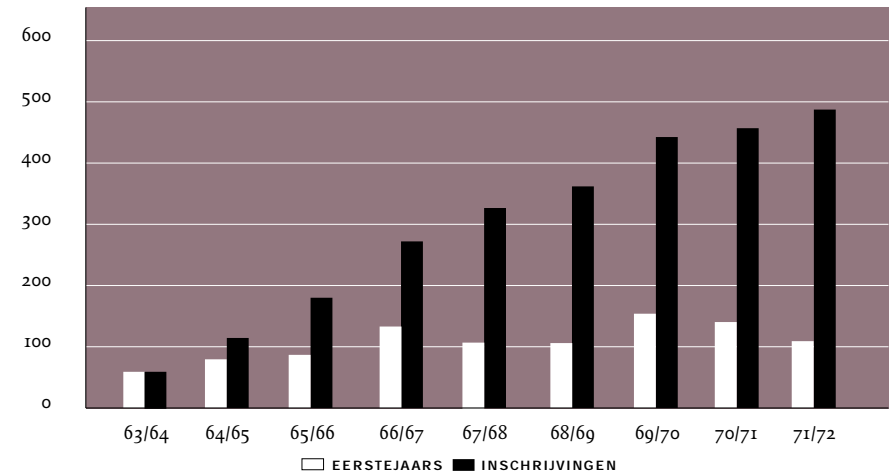
De eerste jaren heerste er tevredenheid op de nieuwe faculteit. Van Doorn was verheugd over de wijze waarop de opleiding van start was gegaan. In november 1965 schreef hij aan de toenmalige secretaris van het college van curatoren mr. B.J. de Boer: 'Zowel deze studieduur als deze praktijkspecialisaties zijn in het kader van de Nederlandse sociologische opleidingen zonder meer uniek te noemen. Er wordt hier een stap gezet naar een type van professionele opleiding, zoals die reeds langer door bv. medici en ingenieurs bestaat, maar in de sociale wetenschappen nog nagenoeg onbekend is. Het valt te verwachten, dat ook elders sociologiestudenten naar deze opleiding zullen komen; de eerste tekenen van de Rotterdamse werfkracht zijn reeds thans waarneembaar.'⁷

Inderdaad nam het aantal sociologiestudenten de eerste jaren sterk toe. In 1963 begon de opleiding met 47 studenten. In de jaren erna liep het aantal eerstejaars op van 80 in 1964 tot 151 in 1969. Begin jaren zeventig stonden er meer dan 450 studenten ingeschreven.

De Rotterdamse opleiding groeide gestaag. Intussen werd de studieopzet meerdere malen bijgesteld. Op een docentenvergadering in december 1965 werd de studieopzet uitgebreid besproken. De discussie die de gemoederen op de faculteit jarenlang zou bezighouden spitste zich aanvankelijk toe op twee inhoudelijke punten. In de eerste plaats uitten diverse docenten hun twijfels over het complexe programma en over de hoeveelheid praktische vaardigheden in verhouding tot de wetenschappelijke vorming. Zij vonden de propedeuse te weinig theoretisch als basis voor de rest van de studie. Vandaar dat werd besloten om in het eerste jaar meer aandacht te schenken aan sociologisch onderzoek en werd alsnog het vak gedragsleer ingevoerd. Een duidelijke concessie aan de oorspronkelijke plannen van Van Doorn, die met zijn Rotterdamse formule juist afstand wilde nemen van de gedragswetenschappelijke status van sociologische opleidingen aan andere hogescholen.

In de tweede plaats rezen er vragen over de verhouding tussen de onderbouw en de bovenbouw. De opzet van de kandidaatsfase was tweeledig. Studenten moesten in deze jaren zowel worden opgeleid tot 'socioloog in algemene zin' als worden voorbereid op de doctoraalfase. In de praktijk ging veruit de meeste aandacht uit naar het kernvak sociologie, waardoor studenten nauwelijks toekwamen aan de voorbereiding op het doctoraal. Ook het doctoraal zelf was veelvuldig onderwerp van discussie. In 1967, één jaar nadat het doctoraal van start was gegaan, kwamen zelfs diverse docentenfamilies

EERSTEJAARS EN INSCHRIJVINGEN SOCIOLOGIE 1963-1972

tegenover elkaar te staan. Er ontstond een scheiding tussen de sectoren 'praktijkvoorbereiding' en 'theoretische vorming'. Bovendien bestonden binnen de afdeling 'theoretische vorming' ook grote verschillen in opvatting over de invulling van het programma. Ondanks diverse aanpassingen in het programma werd snel duidelijk dat er geen eenduidige oplossing voor handen was.

De discussie verlegde zich al gauw van de diverse programmaonderdelen afzonderlijk naar de fundamenten van de opleiding als geheel. P.W. Klein, in de jaren 1967-1968 hoogleraar sociale en economische geschiedenis aan de faculteit sociale wetenschappen, constateert in zijn gedenkboek over de NEH 1963-1973 dan ook: 'Hoe fraai de bouwmeesters ook hun lijnen op papier getrokken hadden, in de praktijk bleek er een toren van Babel te verrijzen. Het strak gereguleerde en geprogrammeerde systeem

bleek aan evenwicht te ontbreken, zowel binnen het doctoraal zelf als tussen onderbouw en bovenbouw.'⁸ Hij verwondert zich daarbij over het gebrek aan eenheid binnen het docentencorps: '...in een faculteit die over zoveel sociologische en organisatorische deskundigheid en kennis van beleidsvraagstukken beschikte, liet men wel heel grote steken vallen bij het breien van het eigen beleid. Deze kritiek is gemakkelijk, want zij ligt voor de hand. Zij is er niet minder juist om.'⁹

Jacques van Doorn erkent dat de faculteit een moeizaam begin kende: 'Zowel de tijd als de plaats waarin de faculteit begon was ongelukkig. In Rotterdam had economie een ijzersterke positie veroverd die perfect aansloot bij de typische mentaliteit van de stad. Sociologie ontwikkelde zich in de schaduw van de economische hogeschool. De interesse van de curatoren, die in die jaren heel belangrijk waren, was

gericht op de economische faculteit. Over de sociale faculteit dacht men in de sfeer van 'laten we het maar proberen'. Dat was veelbepalend voor het intellectuele klimaat in Rotterdam. Sociologie trok verhoudingsgewijs ook weinig studenten. Voor veel studenten was sociologie een verlegenheidskeuze: als je economie te moeilijk vond ging je sociologie doen. We hadden geen mogelijkheden om te selecteren en accepteerden op den duur zelfs studenten die waren afgewezen door de School voor Maatschappelijk Werk (later de Sociale Academie). Misschien ben ik zelf ook niet altijd even kritisch geweest bij het aannemen van mensen. Aan de andere kant was het moeilijk om wetenschappelijke medewerkers van niveau te vinden. Met name de jongere onderzoekers lieten nogal eens de oren hangen naar de studenten die steeds vaker van zich lieten horen. Het waren tenslotte de jaren van de jongerenprotesten en studentenrellen. Dat maakte het niet makkelijker om de faculteit verder op te bouwen.¹⁰

VOOR VRIJHEID EN DEMOCRATIE

In de loop van de jaren zestig raakten niet alleen docenten maar ook studenten steeds directer betrokken bij de discussie over de studieopbouw. Vijf jaar na oprichting werd het eerste complete programma afgerond en laste de faculteit een evaluatie in van de gehele opleiding. Zowel bij docenten als studenten was de overtuiging gegroeid dat het studieprogramma te weinig keuzemogelijkheden bood. Dat gold voor de kandidaatsjaren maar vooral voor de doctoraalfase. Studenten vonden de praktijkgerichte afstudeerrichtingen eenzijdig en pleitten voor meer keuzevrijheid. Zij hadden minder op met de Rotterdamse formule dan de oprichters hadden gehoopt. Uit de door de faculteit zelf ingestelde onderzoeken onder eerstejaarsstudenten in het collegejaar 1968-69 bleek namelijk dat zij voor de studie hadden

gekozen uit interesse voor de wetenschap, het korte en efficiënte programma of omdat zij eenvoudigweg in Rotterdam of omgeving woonden. Maar niet vanwege de specifieke inhoud en ook niet vanwege beroeps- of carrièrevorwachtingen.¹¹

In 1968 organiseerden de studenten zich in een zogenoemde studieraad, bestaande uit vertegenwoordigers van de verschillende jaarringen. Deze raad vergaderde regelmatig over de dagelijkse gang van zaken bij het onderwijs, ging gesprekken aan met het faculteitsbestuur over diverse onderwerpen van gemeenschappelijk belang en hield een enquête onder medestudenten over de colleges, de wijze van examineren, de literatuur en dergelijke. De resultaten werden aan de betrokken docenten aangeboden. Intussen ontwierpen de hoogleraren Van Braam en Van Doorn een nieuwe studieopzet. Hun plan voorzag in de mogelijkheid om in de kandidaatsfase te kiezen uit staathuishoudkunde, sociale psychologie of sociale geschiedenis. Later stelden zij de faculteit voor om ook meer keuzevakken te verzorgen. En om in de doctoraalfase, naast de drie bestaande afstudeerrichtingen (sociologisch-economisch, bedrijfs-sociologisch, bestuursociologisch) de vrije sociologische studierichting in te voeren, waarin veel ruimte zou worden gecreëerd voor individuele keuzemogelijkheden.

Dat ging de studenten niet ver genoeg. Zij hielden vast aan hun bezwaren omdat het voorstel te weinig aandacht schonk aan de integratie van de diverse vakken en toch ook omdat het plan nog altijd te weinig keuzevrijheid had ingebouwd. Wat de studenten nog het meest dwars zat, was dat zij niet gekend werden in de besluitvorming over zoiets essentieels als de wederopbouw van de studie. Zo raakten geleidelijk de wens om het studieprogramma te herzien en het vermeende recht op inspraak op het faculteitsbeleid ernstig met elkaar verstrikt. In langdurige

en intensieve discussies waren plannen over onderwijsvormingen en ideeën over democratisering van de bestuursstructuur op den duur nauwelijks meer uit elkaar te houden. De faculteit ging een troebele en rumoerige periode tegemoet, waarin studenten en docenten regelmatig tegenover elkaar kwamen te staan.¹²

Eén van deze confrontaties vond plaats op 1 maart 1969. Die dag stonden de plannen over het studieprogramma op de agenda van de faculteitsvergadering. Studenten van de Rotterdamse Sociologische Faculteitsvereniging (RSFV) besloten een aantal waarnemers te sturen om zoveel mogelijk informatie te verkrijgen over de voorstellen en het beraad. Hoewel ernstig afgeraden door het faculteitsbestuur (de interventie van de studenten zou het noodzakelijk geachte subtiele groepsproces van de hoogleraren verstoren) verscheen er toch een studentenafvaardiging op de vergadering. Decaan prof. dr. P.J.A. ter Hoeven stelde de studenten voor te wachten op de gang, zodat de faculteit zich kon beraden op de te volgen procedure. Na anderhalf uur werden de studenten alsnog toegelaten, al werd hen na binnenkomst direct medegedeeld dat hun aanwezigheid niet op prijs werd gesteld.

Tijdens de vergadering werd een plan van Van Doorn aangenomen waarin hij voorstelde dat zowel de docenten als de studenten zich terugtrokken om hun wensen ten aanzien van de hervormingen te formuleren. Vervolgens zou een openbare vergadering tussen staf, studenten en docenten worden belegd, om tot een gemeenschappelijk standpunt te komen. Tenslotte zou de faculteit nog informeel overleg voeren en een besluit nemen. Het klonk hoopvol. Maar het zou nog maanden, zo niet jaren duren voordat docenten en studenten enigszins op één lijn kwamen. Het zou niet de laatste keer zijn dat de faculteit en faculteitsvereniging kozen voor 'de procedure, te

proberen het eens te worden over een procedurevoorstel voor het op gang helpen van een principiële discussie'.¹³ Toch leek de faculteit hier een eerste opening te bieden voor meer inspraak van studenten.

AKTIE!

Tot begin jaren zeventig volgde voor alle medewerkers en studenten een lange periode waarin veelvuldig overleg werd gepleegd, allerlei toekomstplannen werden gesmeed en talloze notities werden geproduceerd. De faculteitsvereniging organiseerde diverse 'hearings' (geheel in de geest van de tijd ook wel geschreven als 'hierings'). Deze verliepen over het algemeen chaotisch, niet in de laatste plaats doordat zij alle geledingen, niveaus en organen van de faculteit doorkruisten.

Hoogtepunt was de discussieweek van 24 tot en met 28 november 1969, 'met stopzetting van de colleges en andere activiteiten, georganiseerd door de faculteitsvereniging, onder auspiciën van de faculteit met kabaret, films, muziek, TV (Feyenoord – AC Milan), bar, leestafel, sjoelbakken, tafelfootbal en VPRO radio als achtergrond'.¹⁴ De week werd matig bezocht en tot concrete voorstellen leidden de discussies niet. Wel vond op het laatst nog een acht uur durende algemene vergadering plaats. Bij aanvang werd deze bijgewoond door 121 deelnemers, bij afsluiting door 61. Op deze afsluitende marathonvergadering werden enkele principebesluiten genomen over de herinrichting van het onderwijsprogramma en bestuur. Verder werden diverse moties aangenomen waarin wederom een procedure voor de voortgang van de discussie werd vastgesteld.

Op 15 december 1969 kwam de faculteit opnieuw bijeen om haar standpunt te bepalen. Prof. mr. H.Th.J.F. van Maarseveen, de hoogleraar staats- en bestuursrecht die vaak de zijde van de studenten koos, stelde voor de principebesluiten van de stu-

denten als uitgangspunt voor de hervormingen te nemen. Zijn motie werd echter verworpen, waarna de studentenvertegenwoordigers de vergadering verlieten met de mededeling dat zij krachtig zouden streven naar verdere democratisering van het faculteitsbestuur. Op haar beurt stelde de faculteitsvergadering vast 'geen algemene vergaderingen en referenda als besluitvormende lichamen of methoden te erkennen'. De verantwoordelijkheid voor het onderwijs en onderzoek berustte nog altijd enkel en alleen bij het wetenschappelijk corps.

Vier dagen later organiseerde de actiegroep 'Wie breekt betaalt' een protestbijeenkomst, waar naast studenten ook hoogleraren, leden van de wetenschappelijke staf en het AHT-personeel aanwezig waren. Met 47 voor- en 28 tegenstemmen werd aangenomen de faculteit als vergadering van stemhebbende hoogleraren niet langer te erkennen en de 'Algemene Vergadering' als hoogste orgaan van de sociale faculteit te aanvaarden. Het onderlinge wantrouwen tussen studenten en docenten bereikte hiermee een dieptepunt.

Begin 1970 bleek dat een deel van de studenten nog lang niet moegestreden was. Op 4 februari werd de 'Algemene Vergadering' bijeengeroepen onder het motto 'Waar blijven verdomme die Akties nou????!!' en van 9 tot 13 maart werd opnieuw een discussieweek georganiseerd. Het moet gezegd dat hier slechts tien procent van alle studenten aan deelnam. Zij verdedigden het eerder in de nieuw opgerichte 'rode aktiekant' gelanceerde hervormingsplan 'Demokratisch onderwijs en bestuur' (DOB), waarin onderwijshervorming werd gelijkgesteld aan bestuurshervorming. Twee keer kreeg het DOB-plan een meerderheid van stemmen, maar beide keren ketste het af op het veto van zowel de hoogleraren en lectoren als die van het AHT-personeel.

PRATEN IS WETENSCHAP

Het rumoer aan de sociale faculteit bleef uiteraard niet onopgemerkt bij de besturende instanties van de hogeschool. Op centraal niveau hoefden de studenten niet op al te veel begrip te rekenen. Zo hekelde de toenmalige rector magnificus prof. dr. W.J. Slagter in zijn verslag over de lotgevallen aan de hogeschool, uitgesproken op 15 september 1969, de radicale houding van de studenten in hun strijd voor meer keuzevrijheid. Studenten die hun studieprogramma individueel wilden vaststellen deden dat volgens de rector puur vanuit egocentrische verlangens en zonder verantwoordelijkheidsbesef: 'Het is onverantwoord de overheid de kosten te laten betalen van een opleiding indien deze de student noch bekwaamt voor het verrichten van zelfstandig wetenschappelijk onderzoek, noch tot het vervullen van maatschappelijke functies waarvoor een wetenschappelijke opleiding nodig of gewenst is.'¹⁵ Slagter vond de studentenstrijd ridicule vormen aannemen: 'Eén ding heeft de sociale faculteit voor op alle andere; het enthousiasme van de studenten. Deze gaan daarmee soms zo ver, dat zij – hetzij met enige overdrijving gezegd – van mening zijn, dat er eigenlijk slechts één faculteit zou behoren over te blijven: die der sociologie, zij het dan aangevuld met een economische en een juridische afstudeerrichting. [...] Eén faculteit, en dan in het jaar 2000 nog slechts één begroting, die van O. en W., welk een perspectieven openen zich bij deze combinatie voor de sociologen!'¹⁶

Ook het jaar erop bouwde de sociale faculteit binnen de NEH – en wellicht ook daarbuiten – onbekommerd verder aan haar naam als een rumoerige club waar praten tot de hoogste vorm van wetenschap was verheven. Opnieuw stond rector magnificus Slagter stil bij de schijnbaar eindeloze discussies op de sociale faculteit. In zijn rede van 1970 putte hij uit

eerder uitgesproken en veelzeggende woorden van senator, tevens hoogleraar staatshuishoudkunde aan de FSW, prof. dr. A. van Doorn: 'Vroeger gingen men naar een café om te drinken, naar de kerk om te bidden, naar een school om te leren, naar een bedrijf om te werken: een breed assortiment van bezigheden. Tegenwoordig ontstaat een nuttige eenvormigheid, want in alle gebouwen gebeurt nu hetzelfde; mondige mensen [...] zijn er aan het discussiëren. Allen doen mee aan de discussie en alles is discussabel behalve uiteraard het nut van de discussies. De deelneming van de discussies is niet aan voorwaarden gebonden, omdat zulks onmiddellijk tot discriminatie zou leiden. En discriminatie is juist het probleem waarover het meest moet worden gediscussieerd. Hiermede is de discussie-cirkel gesloten. Werken is praten en praten is werken en samenwerken is door elkaar heen praten. In deze filosofie past het ook volmaakt dat onze eigen sociale faculteit, gevraagd om voorstellen in te dienen voor een zinnvolle besteding van de schenkingen van de bedragen [...] die het Trustfonds [...] heeft geschonken ter bevordering van de wetenschapsbeoefening onder de jongere leden van de hogeschoolgemeenschap, met het idee kwam om dit bedrag te besteden aan de inrichting van een alternatieve koffiekamer in het nieuwe gebouw. In een koffiekamer kan immers gediscussieerd worden en discussie is wetenschapsbeoefening.'¹⁷

De rector magnificus stak de draak met de besloomingen op de sociale faculteit. Maar ook op de faculteit zelf werd de staf de eeuwige discussie langzamerhand zat. Zelfs de meest strijdbare onder de hoogleraren, Henk van Maarseveen, verzuchtte in september 1970 al dat het afgelopen collegejaar menig record op het gebied van mondelinge communicatie had verbroken: 'Nimmer was in de faculteit door zovelen zo breeduit gepraat met zo weinig

zichtbaar resultaat. Grootste tijdeenheid: discussieweek; gewenst aantal deelnemers: alle betrokkenen; resultaat ultimo verslagjaar: verbittering en tevredenheid, vertwijfeling en hoop, berusting en enthousiasme.'¹⁸

PROJECTONDERWIJS

In discussies die de studentenvertegenwoordigers aanzwengelden nam het zogenoemde projectonderwijs een centrale plaats in. Volgens studenten moest projectonderwijs een serieuze kans krijgen. Dat hield in dat de verantwoordelijkheid voor de inhoud en het niveau van het onderwijs niet langer moest worden overgelaten aan de wetenschappelijke staf maar aan 'werkeenheden': autonome, verticale projectgroepen die werden gekozen volgens one man, one vote. Behoud van de Rotterdamse aanpak kon niet worden gegarandeerd.

De hoogleraren en lectoren zagen de verzorging van het onderwijs en onderzoek echter als hun primaire verantwoordelijkheid. Zij wezen aanvankelijk dan ook ieder initiatief dat aan deze verantwoordelijkheid afbreuk deed principieel af. Zij zagen zich hierin wederom moreel gesteund door rector magnificus Slagter. Hij deed het projectonderwijs af als een modegril. In zijn rede van 1970 wees hij de faculteit op het gevaar 'dat een didactische vraag op niet didactische maar ideologische gronden wordt beantwoord en dat daarom de voorstanders van het anti-autoritair projectonderwijs met de democratische beoordeling door de volledige groep dit systeem in hun zendingsijver als alleenzaligmakend uitdragen en daarnaast geen traditioneel of een ander modern onderwijssysteem dulden. Het zijn in dit systeem de studenten – die het toch per definitie nog allemaal moeten leren, anders zijn het geen studenten – die per generatie zullen bepalen wat toevaltig op dat moment intellectueel hip is. Allen willen

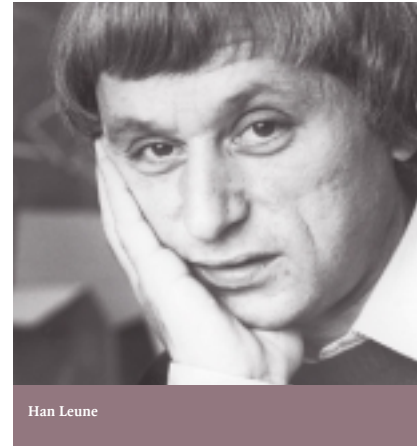
een vinger in de pap hebben en soms ziet men door de vingers de pap niet meer. Daar zou een projectgroep kunnen ontaarden in een anti-autoritaire crèche. De projectgroep zou dan fungeren als een onderdeel van een universitaire guerilla, waarbij de projectleider optreedt als een soort Gorilla Queen.¹⁹ De studenten bleven aandringen. Uiteindelijk ging de faculteit akkoord met de invoering van projectonderwijs, als het tenminste binnen bepaalde kaders plaats zou vinden. Op de vergadering van 21 september 1970 stemde de faculteit in met een proef. Vanaf dat moment konden studenten – eerstejaars uitgezonderd – zich aanmelden voor projectonderwijs. De student mocht zijn eigen onderwerp kiezen, evenals zijn methoden en technieken van onderzoek. Hij mocht zijn studiegenoten uitzoeken en zelf bepalen in welk tempo hij zou werken. Het eindresultaat werd niet getoetst met een tentamen of examen, maar werd vastgelegd in een collectief werkstuk. De faculteit liet nadrukkelijk weten dat het hier om een experiment ging, dat ook bij mislukking het jaar erop mocht worden voortgezet. Van begin af aan werd duidelijk dat het animo onder studenten beperkt was. In het eerste jaar toonden veertig studenten belangstelling in het projectonderwijs, in de volgende jaren nam dat aantal snel af. Van de felbegeerde vrije richting maakten niet veel studenten gebruik. Wie voor de vrije variant koos, richtte deze meestal in met onderwijssociologische vakken. Na de herstructurering in het doctoraal bleven veruit de meeste studenten dus de oorspronkelijke varianten trouw. Vooral de bedrijfskundige (later: bedrijfssociologische) richting was populair: tussen 1968 en 1972 studeerden 62 studenten af. In de sociaal-economische en bestuursrichting studeerden in diezelfde periode respectievelijk 38 en 47 studenten af. De vrije studierichting leverde in 1971-72 uiteindelijk 7 afgestudeerden op. De rector magnificus

had het kennelijk goed gezien dat het vurige pleidooi voor projectonderwijs deel uitmaakte van een ideologische strijd voor studenteninspraak. En niet voortkwam uit een betrokkenheid bij de verbetering van het onderwijssysteem.

Begin jaren zeventig ging de storm van protesten geleidelijk aan liggen. In 1975 klaagde faculteitsdirecteur L.C. de Oude zelfs over het gebrek aan bestuurlijke betrokkenheid van de diverse geleidingen in de faculteit.²⁰ Hij verbaaste zich erover dat zo kort na de democratiseringsbeweging de belangstelling voor raadsvergaderingen minimaal was. Op de publieke tribune namen hooguit enkele leden plaats die direct belang hadden bij de besproken punten. Opvallend was ook dat de studentenzetels in verschillende commissies onbezet bleven bij gebrek aan kandidaten. En dat terwijl de hervormingen aan de faculteit nog lang niet waren afgerond.

RELATIEVE RUST IN ROTTERDAM

Eén van de studenten van het eerste uur was Han Leune. Hij behoorde tot de eerste lichting van 1963. Veertig jaar later is hij nog altijd aan de sociale faculteit verbonden, als hoogleraar empirische sociologie. Terugkijkend op de jaren zestig en begin jaren zeventig erkent hij dat het een hectische periode was in de geschiedenis van de faculteit. Maar wie meent dat het een grote wanorde was, komt volgens hem bedrogen uit: "Tijdens het tumult ging het reguliere werk gewoon door. Wij moesten in elk geval gewoon onze tentamens en werkstukken maken. Natuurlijk was het een roerige tijd, maar toch verliepen de debatten altijd redelijk harmonieus. Ik kan mij niet herinneren dat we elkaar de tent uitvochten. Misschien is dat wel te danken aan enkele hoogleraren die inzagen dat ze als bruggebouwer moesten optreden. Wentholt was er zo een. Ook Ter Hoeven en Albada waren consensusgericht. In tegenstelling

Han Leune

tot bijvoorbeeld Van Maarseveen, die consequent aan de radicale kant stond. Hij vond het heel leuk om te stoken, een echte activist. Maar hij gaf een bijvak, waardoor hij het zich kon veroorloven de grote broek aan te trekken. Van Doorn heeft alle discussies ongetwijfeld als storend ervaren in het hele opbouwproces van de faculteit. Die man werkte ook zo ongehoord hard. Praktisch iedere dag stond hij college te geven. Ik neem aan dat hij het als tijdverlies heeft ervaren om allerlei zinloze besprekingen bij te wonen.²¹

Daarbij wijst Leune op de tijd waarin alle discussies over de programma-inhoud en nog meer over de bestuursstructuur zich afspeelden. De beginfase van de faculteit viel samen met de periode in de geschiedenis van de sociologie waarbij sociologie meer en meer in een ideologisch vaarwater kwam. Leune: 'Een socioloog moest maatschappijkritisch zijn en waardeoordelen hebben over maatschappelijke ontwikkelingen. Anders was 'ie niet goed met zijn vak bezig. Ook in Rotterdam zijn pogingen gedaan om

sociologie te politiseren. Dat heeft hier nooit goed wortel geschoten. Dat is een verdienste van Van Doorn. Sociologie bleef pluralistisch in theoretisch opzicht, dat wil zeggen niet axiomatisch gekoppeld aan de een of andere theoretische stroming. Er waren natuurlijk wel neo-marxistische georiënteerde collega's hier, maar anders dan in Amsterdam, Leiden of Groningen. Daar vochten ze elkaar de tent uit, terwijl hier toch altijd sprake was van een zekere professionaliteit, coöperatie, samenwerking, distantie. Virulente conflicten zijn er eigenlijk niet geweest.'

DECENTRALISATIE VAN HET ONDERZOEK

Terwijl de vele debatten tijdens de democratiseringsgolf vooral gingen over de inspraak van studenten en de onderwijsactiviteiten, vonden intussen ook ontwikkelingen plaats in de organisatie van het onderzoek. Aanvankelijk werd het onderzoek georganiseerd in het Sociologisch Instituut, dat in 1964 werd opgericht onder directie van Jacques van Doorn. Van begin af aan stond het onderzoek – net als het onderwijs – in het teken van het concept van de hogeschool voor maatschappijwetenschappen. Het was dan ook uitdrukkelijk de bedoeling dat op het gebied van wetenschappelijk onderzoek samenwerking werd gezocht met economen en juristen. Het was aan de drie faculteiten om bijdragen te leveren op het terrein van economie, bedrijven bestuur die nauw op elkaar aansloten.

Vijf jaar na oprichting werd het Sociologisch Instituut in 1969 echter al weer opgeheven. De concentratie van het onderzoek in het instituut had alleen schijnbare voordelen en moest dan ook worden gedecentraliseerd. Ter bevordering van de onderlinge betrokkenheid werden de onderzoekers voortaan samen met andere leden van het wetenschappelijke corps met eenzelfde specialisatie en met administratieve medewerkers ingedeeld in zogenoemde leer-

stoelsecties. Deze werden ingericht volgens een 40-40-20 regel. Dat hield in dat iedere sectie veertig procent van haar formatie zou aanwenden voor onderwijs, veertig procent voor onderzoek en twintig procent voor bestuursactiviteiten. De secties stonden onder leiding van hoogleraren en lectoren die direct toezicht hielden op de voortgang.

De leerstoelsecties waren de voorlopers van de vakgroepen die halverwege de jaren zeventig werden ingesteld. Daarbij werd een nieuwe commissie wetenschapsbeoefening in het leven geroepen voor het maken en naleven van een gericht en efficiënt wetenschapsbeleid. Dat kwam echter nauwelijks van de grond. De uitvoering van het beleid kende de nodige knelpunten. Zo kwamen de meeste onderzoeksprojecten voort uit individuele belangstelling en speelde de Rotterdamse formule nauwelijks een rol in het onderzoeksprogramma. Dit programma werd vastgesteld door de zelfstandige vakgroepen en leverde zodoende geen eenduidig beeld op. Het lukte de commissie wetenschapsbeoefening niet deze verbodsketting te stroomlijnen, evenmin om zwaartepunten aan te brengen of richtlijnen voor de organisatie van onderzoek te formuleren. De vakgroepen zelf bleken hier overigens nauwelijks behoefte aan te hebben: zij regelden het liever in eigen beheer.

Deze bewust gekozen segregatie in de organisatie van het onderzoek had als keerzijde dat de interne verbondenheid tussen de diverse secties of vakgroepen niet altijd even intensief was. Deze verbodsketting leidde tot een eilandestructuur die tot in de jaren tachtig formeel gehandhaafd bleef.²²

INITIATIEVEN

De keuze voor een decentraal systeem van onderzoeksactiviteiten bracht het oorspronkelijke streven naar interdisciplinariteit in het kader van de hoge-

school van maatschappijwetenschappen naar de achtergrond. Eigenlijk verrichtte alleen de afdeling Onderzoeksassistentie ten behoeve van methoden en technieken van onderzoek en computerverwerking faculteitoverschrijdend werk. De indeling in leerstoelsecties betekende ook een verdere versnippering van het onderzoek op de faculteit zelf. Althans formeel. In werkelijkheid werden wel degelijk vruchtbare initiatieven genomen waarbij onderzoekers van verschillende secties betrokken waren. Dat was niet zozeer het resultaat van een weloverwogen onderzoeksbeleid, maar meer van overeenkomstige fascinaties en interesses van individuele onderzoekers. Zo werd begin jaren zeventig het Comparative Asian Studies Programme (CASP) opgezet door een groep, waartoe onder andere Van Doorn, Breman en Wolters behoorden, die sterk geïnteresseerd was in de ontwikkeling van Indonesië en andere Aziatische landen en gebieden. Ook werden in deze periode diverse tijdschriften opgericht, waaronder *Sociologie* en *Samenleving* in de reeks Rotterdamse bijdragen en het in 1973 gestarte *Beleid en Maatschappij*. Met beide tijdschriften werd een poging ondernomen om de Rotterdamse formule toe te passen, door wetenschap en samenleving te combineren. Een ander tijdschrift dat destijds werd begonnen, *Universitaire Actualiteiten*, onderzocht actuele ontwikkelingen in de organisatie van universiteiten in Nederland. Bij deze initiatieven waren telkens medewerkers van verschillende vakgroepen betrokken, zoals Van Doorn, Peper, Albeda, Wentholt, Langeveld, Van Braam en soms ook onderzoekers van andere universiteiten, zoals Lammers uit Leiden.

NOTEN

- 1 J.H. van Stuijvenberg, *De Nederlandse Economische Hogeschool 1913-1963* (Rotterdam 1963), p. 128.
- 2 P.W. Klein, *De Nederlandse Economische Hogeschool 1963-1973* (Rotterdam 1974), p. 15.
- 3 Gesprek met J.A.A. van Doorn, 23 juli 2003.
- 4 'Plan voor een Rotterdamse faculteit der sociale wetenschappen (westerse sociologie)' door de Commissie Voorbereiding Sociale Faculteit, 26 november 1962, p. 3.
- 5 Ibidem, p. 15.
- 6 *Jaarverslag Faculteit der Sociale Wetenschappen 1963-1964* (GAR, NEH inv. 65, 749)
- 7 Brief Van Doorn aan De Boer, 25 november 1965 (GAR, NEH inv. 65, 516)
- 8 Klein, *De Nederlandse Economische Hogeschool 1963-1973*, p. 141.
- 9 Ibidem, p. 144.
- 10 Gesprek met J.A.A. van Doorn, 23 juli 2003.
- 11 Zie: J. Haantjes, *Eerstejaars studenten sociologie 1968/69*, Rotterdam, maart 1969.
- 12 Zie voor een uitgebreid overzicht van deze debatten: M.R.A. Luijpen, 'Wat gebeurde er in de Sociale Faculteit?', in: *Quod Novum* 30 oktober 1970 en Martin van Rossum, 'Ontwikkelingen in de Sociale Fakulteit: het verhaal van de grote angst', in: *Quod Novum* 17 september 1971.
- 13 Klein, *De Nederlandse Economische Hogeschool 1963-1973*, p. 154-155.
- 14 Martin van Rossum, 'Ontwikkelingen in de Sociale Fakulteit: het verhaal van de grote angst', in: *Quod Novum* 17 september 1971.
- 15 Verslag over de lotgevallen van de hogeschool in het academisch jaar 1968-1969, uitgesproken op 15 september 1969 door de rector magnificus, prof. mr. W.J. Slagter, in: *Jaarboek NEH 1968-1969*, p. 97.
- 16 Ibidem, p. 98.
- 17 Verslag over de lotgevallen van de hogeschool in het academisch jaar 1969-1970, uitgesproken op 7 september 1970 door de rector magnificus, prof. mr. W.J. Slagter, in: *Jaarboek NEH 1969-1970*, p. 70.
- 18 *Jaarverslag Faculteit der Sociale Wetenschappen 1969-1970*, in: *Jaarboek NEH 1969-1970*, p. 213.
- 19 Verslag over de lotgevallen van de hogeschool in het academisch jaar 1969-1970, uitgesproken op 7 september 1970 door de rector magnificus, prof. mr. W.J. Slagter, in: *Jaarboek NEH 1969-1970*, p. 97.
- 20 L.C. de Oude, 'Bestuursaangelegenheden in de sociale faculteit', in: *Jaarboek Erasmus Universiteit Rotterdam* 1 februari 1973 – 1 september 1975, p. 196-198.
- 21 Gesprek met J.M.G. Leune, 17 februari 2003.
- 22 Met de oprichting van het Risbo in 1988 bracht de FSW het onderzoek onder in een instituut teneinde alle onderzoeksactiviteiten beter op elkaar af te stemmen. Zie verder hoofdstuk 3.